

АСПЕКТИ СУТНОСТІ Й ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ АГРАРНОЇ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Висвітлено теоретико-методичні аспекти сутності підприємницької діяльності й наукові положення щодо оцінювання ефективності підприємств на прикладі аграрного сектору економіки. Здійснено історико-еволюційний екскурс в теорію підприємництва як особливого виду людської діяльності з виокремленням сутнісно-видових характеристик його ефективності. Запропоновано сегментацію підприємницької діяльності залежно від функцій аграрного бізнесу й систему взаємозв'язків складових формування ефективності підприємства в інституціональному аспекті.

Поступальний розвиток економіки, всезростаючі потреби людства цілком і повністю підпорядковані підприємницькій діяльності, яка є запорукою створення можливостей для забезпечення суспільних потреб. Значимість підприємництва важко переоцінити. Водночас воно залежне від ряду чинників формування ефективності, перспективності, інноваційності.

Підприємницька діяльність є закономірним явищем з позиції визнання його важливості для суспільства, що в свою чергу потребує від науковців теоретико-методичних напрацювань, зокрема в теорії ефективності. Парадигма підприємництва багатогранна, проте дефініції, що використовуються в різних дослідженнях, не повною мірою відображають його сутність. Розвиток підприємницької діяльності зазвичай пов'язують з виробництвом товарів, наданням послуг, які спрямовуються на ринок для продажу з метою отримання прибутку. Основоположним результативним фактором визначення доцільності займатися тим чи іншим видом діяльності є ефективність — поєднання живої й уречевленої праці задля досягнення економічного, виробничого, соціального результату (ефекту).

Зарубіжна економічна думка, сформована на ринкових засадах і конкуренції соціально-економічних систем, позиціонує ефективність як результат діяльності суб'єкта, сформований вкладанням ресурсів для максимізації прибутку (Паретто В.); підприємницькі дії, пов'язані з інноваційним характером виробництва та економією витрат, що забезпечує необхідний ефект (Шумпетер Й.); результат здійснення ефективного менеджменту виробничо-господарських процесів (Друкер П.); результат використання ресурсів підприємством (Мескон М.Х., Альберт М, Хедоурі Ф.); відповідний рівень необхідного використання праці для створення суспільного продукту (Маркс К.); функцію корисності благ для суспільства (Бентам І.); причинно-наслідкові зв'язки між вкладеними ресурсами і отриманим ре-

зультатом (Мельник Л.Г.); оптимальне задоволення потреб певних груп (Федулова Л.І.); використання ресурсів з метою максимізації виробництва і послуг (Саліван А.); ступінь досягнення поставленої мети (Виварец А., Дистергефт Л.).

Таким чином, критеріальна база визначення поняття ефективності формується навколо таких категорій як ефект, економічний ефект, затрати, ресурси, результат. Усі вони взаємозалежні, взаємодоповнювані і можуть вимірюватися в матеріальному (ресурсному), соціальному (соціальний ефект) і грошовому (фінансовий ефект) виразі. Природно, що підприємницька діяльність у процесі ринкового, суспільного, обміну наслідуює різні види ефективності (табл. 1).

Головними оціночними параметрами в ефективності підприємницької діяльності є вигоди і витрати, бо саме аналіз вигід і витрат засвідчує ефект господарювання, який може бути як позитивний, так і негативний. Ефективність підприємництва виражається через оцінку як економічної, так і соціальної ефективності (результативності). На цьому необхідно наголосити, адже підприємництво — це суспільне явище, яке здійснює економічні дії на благо соціуму.

Першооснову поняття ефективності складає ефект — результат функціонування дії, діяльності суб'єкта суспільно-економічного процесу. Ефект проявляється у матеріальній, грошовій, соціальній, суспільній та іншій формі, що обумовлює різні параметри його оцінки й вираження. Ефекти, визначені у результаті оцінок функціонування підприємницьких структур становлять основу формування можливостей для задоволення потреб.

У ринковому бізнес-середовищі будь-яка ефективність позиціонується як підприємницька. Маємо на увазі економічну, соціальну, виробничу, інституційну, фінансову, інноваційно-інвестиційну тощо. В оціночному вимірі ефективність характеризує ступінь розвитку суспільної формації, який визначається рівнем розвитку продуктивних сил і виробничих відносин та інвестиційною привабливістю економіки.

Багатоаспектний характер тлумачення категорії «ефективність» впливає з її природи. Аналіз визначень і систематизація функціонально-видових ознак ефективності формує простір для внесення уточнень й удосконалень її тлумачення крізь призму досліджуваної проблеми.

Перш ніж сформулювати власне авторське бачення сутності «ефективність», звернемося до оцінок цього поняття іншими дослідниками. Зокрема: В.Г. Андрійчук під ефективністю розуміє результа-

Сутнісно-видові характеристики ефективності*

Вид ефективності	Сутність	Рівень формування і прояву
<i>Економічна</i>		
Економічне зростання	Показник розвитку національної економіки за певний період — валовий внутрішній продукт, валовий національний продукт, національний доход	Країна, регіон, світ
Ефективність виробництва	Показники, які вказують на співвідношення між понесеними витратами (ресурсами) і отриманими вигодами (доходами) у процесі виробничої діяльності — витрати на одиницю продукції, вартість одиниці ресурсу, рівень рентабельності (збитковості) тощо	Підприємство, галузь, вид продукції
Економічна ефективність	Формування результатів у процесі підприємницької діяльності, оцінюване співвідношення економічних вигод і витрат для усіх учасників ринкового процесу в механізмі (виробництво—розподіл—обмін—споживання) задоволення потреб	На усіх рівнях соціально-економічного процесу, виробництва, ринкового обміну
Продуктивність праці	Обсяг виробленої продукції в натуральному і (або) вартісному вимірі з розрахунку на одного працівника	Підприємство, галузь, вид продукції, держава
Трудомісткість	Обсяг живої праці, затраченої на виробництво одиниці продукції	
Фондовіддача	Співвідношення між вартістю виробленої продукції і вартістю основних засобів	Підприємство, структурний підрозділ, галузь
Фондомісткість	Вартість витрат виробничих засобів у розрахунку на одиницю виробленої продукції	
Матеріаловіддача	Співвідношення між вартістю виробленої продукції і вартістю витрачених матеріальних ресурсів	
Матеріаломісткість	Співвідношення між вартістю витрачених матеріальних ресурсів і вартістю виробленої продукції	
Капіталомісткість	Співвідношення між обсягом капіталовкладень і приростом обсягу валової продукції	
Екологічна ефективність	Різниця між сумою загальноекономічного ефекту (прибутку) і витратами на природоохоронні заходи, втратами від нанесення шкоди природному середовищу, вартості природних ресурсів	
Рівень рентабельності	Співвідношення між доходами і витратами (вартістю виробництва, діяльності тощо)	Підприємство, продукція
Урожайність	Вихід продукції з одного га площі	Підприємство, продукція, галузь
Продуктивність худоби і птиці	Надій молока на одну корову, настриг вовни на одну вівцю, вихід яєць від однієї курки-несучки тощо	
<i>Соціальна</i>		
Соціальна ефективність	Рівень відповідності ефектів господарської системи, мотиваціям і потребам соціуму та окремого індивіда	Держава, соціум, індивід
Рівень життя	Фактичний рівень забезпеченості людей матеріальними і духовними благами	Держава, регіон, населений пункт
Прожитковий мінімум	Вартісна величина набору продуктів харчування, достатнього для нормального функціонування організму людини	
Якість життя	Обсяг реального ВВП у розрахунку на душу населення, середня тривалість життя, рівень мінімальної заробітної плати, рівень безробіття тощо	

*Сформовано і приведено на основі опрацьованої літератури.

тивність дії, виміряну співвідношенням між отриманим результатом і затраченими ресурсами [1]; С.А. Покропивний — прояв об'єктивного закону економії робочого часу як основоположної субстанції багатства і міри витрат, які за видом і обсягом є необхідними для його нагромадження й використання [9]. Ефект як результат виконання певних дій характеризує ефективність в натуральному, грошовому, соціальному вираженні. Натуральні і соціальні параметри ефективності виміряні грошовими одиницями становлять економічний ефект. Він, зокрема, являє собою основу економічної ефективності, яка цікавить нас у даному дослідженні проблем підприємницької діяльності у виробництві біопалива. Наука і практика розглядають також соціально-економічний і еколого-економічний ефект.

Аграрний аспект проблеми ефективності, який знаходиться у полі зору об'єкта дослідження, має

властиві йому особливості. Ці особливості пов'язані здебільшого з тим, що агробізнесова діяльність, до якої ми відносимо підприємництво у виробництві біопалива, має галузеві ознаки. Теоретико-методологічні засади формування й оцінювання ефективності підприємницької діяльності аграрного спрямування ґрунтовно розкрили у своїх наукових працях В.Я. Месель-Веселяк [6], Ю.С. Коваленко, М.Й. Малік [8], І.І. Червен, Д.В. Шиян, І.В. Охріменко, С.А. Кравченко та ін. дослідники. Множинність рівнів оцінювання ефективності в аграрній сфері пояснюється тим, що вона (ефективність) традиційно визначається на рівні галузі, галузей сільського господарства (рослинництво, тваринництво) та продуктових підкомплексів (зерно продуктової, олієжировий тощо), підприємств та організацій, видів діяльності (біоенергетична). Виходячи з багатогранності і багатоаспектності, множинності результа-

тивних параметрів функціонування аграрної галузі, пропонуємо удосконалену сегментацію ефективності підприємницької діяльності (табл. 2).

Ефективність підприємництва у сфері виробництва біопалива для вітчизняної аграрної науки є відносно новим предметом дослідницької уваги, тому ми розглядатимемо його через загальнотеоретичні аспекти ефективності аграрного підприємництва. Показники ефективності в аграрному секторі економіки визначаються на рівні конкретних підприємств, галузей, виробництва окремих сільськогосподарських продуктів, а в основі методики лежить співвідношення отриманого результату і необхідних на досягнення мети витрат (і навпаки).

Ефект господарювання підприємницьких структур знаходить свій вираз у наступних критеріях: виробничому; соціально-демографічному; природоохоронному, рекреаційному; культурному; просторово-комунікаційному; управлінському. Зазначені види ефектів є характерними для підприємницької діяльності у виробництві біопалива.

Теоретичний виклад категоріально-понятійного апарату соціально-економічної ефективності в сучасній науці досить обширний, але загалом — це сукупність показників порівняльної оцінки рівня життя населення, економічних стандартів, перерозподілу створеного суспільством, у даному випадку підприємницьким сектором, багатства між учасниками соціально-економічного процесу. Соціально-економічна ефективність у процесі її визначення дає можливість зрозуміти, наскільки отримувані результати підприємницької діяльності дають змогу підприємництву виконувати окрім створювальної ще й соціальну функцію.

Підприємництво як вид діяльності людини є основою задоволення потреб соціуму, для якого забезпечує відповідний рівень ефективності. За свідченням досліджень теоретичних концепцій ефективності загалом і ефективності підприємницької діяльності зокрема — це сукупність ефектів діяльності, отриманих у результаті взаємодії економічних агентів,

використання ресурсів і підприємницької ініціативи. Ефективність підприємницької діяльності є результативною ознакою здійснення на свій страх і ризик господарської діяльності з раціональним поєднанням обмежених ресурсів, підприємницької ініціативи і новаторської функції, здійснених в певних інституціональних умовах. Формування ефективності підприємницької діяльності являє собою інституціонально-зумовлений процес, «вхідними» інститутами якого є праця, власність, управління і влада, а «вихідними» — підприємство, інфраструктура, соціальний капітал, вартість.

Класика визначення категорії ефективності в економічній теорії як мети досягнення найкращого результату у співвідношенні між затратами (витратами) і кількістю виробленої продукції (доходом) у площині здійснення підприємницької діяльності набуває практичного змісту. Адже підприємець найбільшою мірою прагне отримання найбільшої вигоди з найменшими витратами ресурсів, сил, підприємницьких здібностей. Мінімалізм в затратах і максималізм у прибутках — класика підприємницьких уподобань учасників ринкового обміну, які називають себе підприємцями. Таким чином, можна стверджувати, що підприємництво в зародковому етапі ставило і ставить за мету оптимізацію співвідношення «вигоди—витрати», але не в угоду раціональності, а прибутковості.

Ще одним важливим аспектом визначення ефективності є її похідна, адже поняття походить з технічних наук, де під нею розуміють корисну дію механізму у результаті певних взаємодій, тому можна стверджувати, що класичну ефективність наслідують лише певні види діяльності, серед яких — підприємницька. Звідси випливає, що усі аспекти ефективності цілком і повністю розкривають сутність ефективності підприємницької діяльності. Отриманий підприємцем результат є джерелом, інформативною базою для оцінювання ефективності.

Ефективність підприємницької діяльності співвідноситься із результативністю, яка передбачає визначен-

Таблиця 2

Сегментація ефективності підприємницької діяльності залежно від функції аграрного бізнесу*

Функція	Сутність	Критерії і показники оцінки ефектів
Забезпечення продовольчої незалежності	Формування запасів продовольства	Обсяг виробленої продукції (продовольства) у розрахунку на одного жителя країни залежно від нормативів споживання
Виробництво сировини	Задоволення потреб промисловості у сировині і формування сировинного експортного потенціалу	Валове виробництво за мінусом обсягу продовольчої безпеки
Еколого-природоохоронна	Збереження екосистеми, охорона і раціональне використання земель	Динаміка сталості землекористування і площі земель, які використовуються для виробництва сільгосппродукції
Рекреаційна	Збереження і підтримання здоров'я нації	Динаміка показників здоров'я нації
Енергоощадна	Формування ресурсного потенціалу для виробництва відновлювальних джерел енергії (біопалива)	Частка сільгосппродукції, переробленої на біопаливо, рівень самозабезпечення сільгоспвиробників біопаливом
Культурна	Збереження села і сільських територій як середовища національної ідентичності	Показники і динаміка соціально-економічного розвитку сіл, рівень культурного розвитку тощо

*Пропозиція автора на основі опрацьованої літератури.

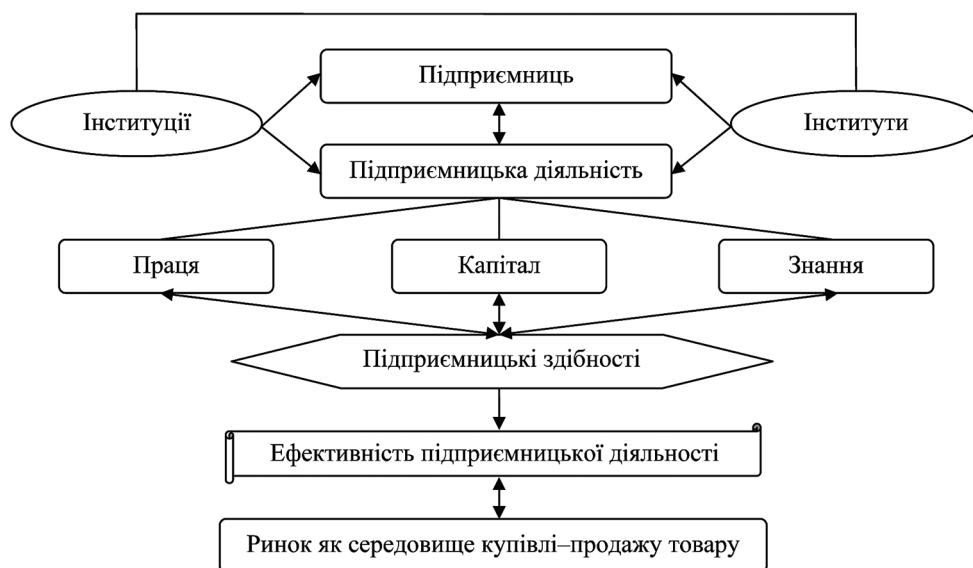

Рис. Взаємозв'язок складників формування ефективності підприємницької діяльності

ня ефекту діяльності у контексті найоптимальнішого поєднання ресурсів і праці та отримання максимальної вигоди. Проте ефективність може визначатися лише шляхом порівняння чогось із чимось, зокрема результатів, показників, параметрів з таким же частковим або сукупним ефектом за певний період діяльності або з результатами аналогічного підприємства (рис.). Тобто ефективність — це оціночна категорія і найконструктивнішим її проявом є вартісний.

Ефективність сільського господарства проявляється в усіх сферах життєдіяльності суспільства, оскільки аграрна підприємницька діяльність природно інтегрована у забезпечення господарських взаємодій, спрямованих на задоволення потреб суспільства. Приведені ефекти аграрної підприємницької діяльності витікають із функцій підприємництва, які підпорядковані умовам ринку і реалізуються за його законами.

Висновки. Загальнотеоретичний виклад сутності категорії «ефективність» підприємництва показує, що ефективність є узагальнюючою категорією оцінювання результатів господарювання. Вона характеризується системою різноаспектних за змістом показників, критеріїв, співвідношень і значень, які дають змогу визначити ефекти підприємницької діяльності, сформовані у певному середовищі перерозподілу вигід і витрат.

Дослідженнями встановлено, що формування ефективності підприємництва (підприємницької діяльності) відбувається у створеному державою і ринком, інституціональним за природою і організацією середовищі. Таким середовищем для розвитку підприємництва, формування його ефективності, конкуренції, фінансової та інвестиційної привабливості, стійкості при потраплянні в інституціональні пастки є ринок.

Вивчення теоретико-методичних засад еволюції підприємництва, концептуальних положення щодо сутності і процесу формування ефективності пока-

зало, що стимулом і засобом активізації підприємців для задоволення суспільних потреб є ринкове середовище. Механізм ринку консолідує стимули і важелі, які детермінують підприємницьку активність, забезпечують такий чин виконання підприємництвом покладених на нього функцій, координація яких здійснюється інститутами ринку і держави.

Використані джерела

1. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз / Андрійчук В.Г. — К.: КНЕУ, 2005. — 292 с.
2. Блауг М. Економічна теорія в ретроспективі / Блауг М.; пер. з англ. І. Дзюб. — К.: Основи, 2001. — 670 с.
3. Добровинский Б. Экономическая эффективность: критерий и показатели / Б. Добровинский // Мировая экономика и международные отношения. — 2002. — № 10. — С. 103—112.
4. Калетнік Г.М. Економіка виробництва біопалива в Україні та забезпечення продовольчої безпеки / Г. М. Калетнік // Економіка АПК. — 2010. — № 1. — С. 30—35.
5. Коденська М.Ю. Обґрунтування необхідності розробки інвестиційних проектів у розвиток біоетанолової галузі на базі продукції цукровобурякового виробництва / Коденська М. Ю. — К.: ННЦ ІАЕ, 2010. — 12 с.
6. Месель-Веселяк В.Я. Розвиток форм господарювання в аграрному секторі України (результати, проблеми) / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. — 2006. — № 12. — С. 34—41.
7. Мочерний С.В. Основи підприємницької діяльності: навч. посіб. / Мочерний С. В., Устинко О.А., Чоботар С. І. — К.: Академія, 2001. — 210 с.
8. Основи аграрного підприємництва / [Малік М. Й., Зіновчук В. В., Лупенко Ю. О. та ін.]; за ред. М.Й. Маліка. — К.: ІАЕ, 2001. — 582 с.
9. Покропивний С.Ф. Підприємництво: стратегія, організація, ефективність: навч. посіб. / С. В. Покропивний, В. М. Колот. — К.: ЕНЕУ, 1998. — 352 с.
10. Прутська О.О. Сільське господарство США: висновки для України: монографія / О. О. Прутська. — Вінниця: Планер, 2012. — 160 с.
11. Романова Л.В. Управління підприємницької діяльністю / Л. В. Романова. — 2006. — 240 с.
12. Шумпетер Й. Капіталізм, соціалізм і демократія / Й. Шумпетер; пер. с англ.; предисл. и общ. ред. В.С. Автономова. — М.: Экономика, 1995. — 540 с.